

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. http://kiev.usembassy.gov/files/090707_obama_moscow_ukr.html 2. http://www.barackobama.com/Moscow_speech_090707 3. Інавгураційна промова Барака Обами [<http://grom-bezpeka.org.ua/node/68>] 4. <http://blackwomenforobama.wordpress.com> 5. <http://www.obamaspeeches.com/E-Barack-Obama-Speech-Manassas-Virgina-Last-Rally-2008-Election.htm> 6. Michelle Obama:<http://blackwomenforobama.wordpress.com/2007/11/25/michelle-obama-a-challenge-to-overcome/> 7. www.svoboda.com.ua 41328

Лопачук К.В., студ.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТВОРЕННЯ ГРИ СЛІВ У НІМЕЦЬКОМУ, АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ «МАЙСТЕР І МАРГАРИТА» М. БУЛГАКОВА

Досліджена гра слів у романі Булгакова «Майстер і Маргарита» у перекладі трьома мовами. Для перекладу українською обидва перекладачі використовували переважно еквіваленти; англійською, як і німецькою – калькування, генералізацію та емоційне підкреслення.

Ключові слова: переклад, гра слів, еквівалент, прийом генералізації, емоційне підкреслення, фразеологізм.

Исследована игра слов в романе Булгакова «Мастер и Маргарита» в переводе на три языка. Для перевода на украинский язык переводчики использовали в основном эквиваленты; на английский и немецкий – кальку, генерализацию и эмоциональное подчеркивание.

Ключевые слова: перевод, игра слов, эквивалент, прием генерализации, эмоциональное подчеркивание, фразеологізм.

We have investigated the wordplay in the novel “The Master and Margarita” by M. Bulgakov in translations into three languages. In the Ukrainian, translators have used substantially equivalents; in translations into English and German translators have used loan translation, generalization and emotional emphasis.

Key words: translation, wordplay, equivalent, generalization, emotional emphasis, phraseologism.

Творчість Булгакова відома мільйонам людей. Його книги видаються величезним тиражами по всьому світу. Його життю і творчості присвячені статті та монографії. А от переклади та їхня якість залишаються поза увагою дослідників.

Мета цієї статті – зробити один з перших кроків у заповненні цієї прогалини. Розпочати аналіз перекладів творів М. Булгакова хотілося би з його найвідомішого роману «Майстер і Маргарита».

Михайло Булгаков дуже довго працював над романом, який став працею його життя. Виданий же роман був вперше через 26 років після смерті автора і з грубою редакторською цензурою у журналі «Москва» (1966, №11; 1967, №1). Як згадує С. Пилявська, після виходу роману дружина М. Булгакова надрукувала пропущений текст для друзів на машинці з точним зазначенням сторінки і навіть рядка [Весь Булгаков 2006, 280].

Повний текст книгою вийшов у 1973 році. А перше видання у Німеччині вийшло у 1969 р. у Франкфурті-на-Майні. Після того переклад перевидавався ще три рази. Текст для публікації підготувала О.С. Булгакова.

Українські переклади – Микола Білоруса та Юрія Некрутенка вийшли майже одночасно – обидва у 2006 р. Микола Білорус видавався у серії «Бібліотека світової літератури» Інституту Літератури імені Тараса Григоровича Шевченка, НАН України. Переклад Юрія Некрутенка нещодавно отримав нове видання.

Англійських перекладів відомо загалом сім: Мірра Гінсбург, 1967; Майкл Гленні, 1992, нове видання – 2004; Діана Бургін та Катерина Тієрнан О'Коннар, 1995, нове видання – 1996; Річард Півір та Ларіса Волохонські, 1997, нове видання – 2001; Майкл Карпелсон, 2006; Хью Альпін, 2008; Сімон Франклін, 1992. Переклад Діани Бургін та Катерини О'Коннар вважається одним найбільш вдалих [10]. Отже, як бачимо, інтерес до роману з роками не лише не зменшується, а й зростає.

Після ознайомлення з повним текстом роману друг і перший біограф М. Булгакова П. Попов у своєму листі до О. Булгакової писав: «Прочитав першу частину, закінчуючи візитом буфетника до Вас. Дм. Шевринського. Я навіть не очікував такої блискучості та різноманіття; все живе, все переплелось, все у русі – розходиться і сходиться знову. Знаючи роман лише по шматкам, я до сих пір не відчував загальної композиції, і зараз, коли читаєш, вражає єдність частин: усе підігнано, і одне входить в інше. Слідкуеш за всім, за справжньою реальністю, хоча й основні елементи – фантастика... Можна так і вчитись російській на цьому творі» [Письма, жизнеописание в документах 1989, 532-534, лист від 27.12.1940].

Він же казав про самого М. Булгакова та про його стиль: «Він (Булгаков) був чудовим розповідачем і імпровізатором; з жарту, бувало, народжувалась фабула» [Письма, жизнеописание в документах 1989, 539]. Однією з особливостей його стилю є гра слів, об'єднання фразеологізмів завдяки спільним компонентам.

Відтворення таких явищ є однією з найбільших проблем перекладу. Адже обсяг значень слів у різних мовах відрізняється. Фразеологічні відповідники можуть мати відмінний від вихідної одиниці компонентний склад, що унеможливило відтворення гри слів. Або ж відповідники у мові перекладу можуть бути відсутні. Отже, перед перекладачем постає завдання знайти способи, як донести особливості стилю автора до читача перекладу. Рішення цього завдання цілком залежить від майстерності перекладача.

Простежимо на прикладах, як це вдалося перекладачам роману «Майстер і Маргарита».

У розділі «Пора! Пора!» знаходимо цікаве обігрування прямого і переносного значення вислову з подальшим виходом на інший усталений зворот:

– ...Нет, это черт знает что такое, черт, черт, черт!

– ... **черт знает что такое**, и **черт**, поверь мне, **все устроит!**.. Как я счастлива, как я счастлива, как я счастлива, что **вступила с ним в сделку**» [Булгаков 2003, 440].

– ...Ні, це чорт знає що таке, чорт, чорт, чорт!

– ... **чорт знає, що таке, і чорт**, повір мені, **все залагодить!**.. Яка я щаслива. Яка я щаслива, що **пристала до нього в спілку!**» [Булгаков 2006 (а), 375-376].

– ... Ні, це чорт знає що таке, чорт, чорт, чорт!

– ... **чорт знає, що таке, і чорт**, повір, **усе влаштує!**.. Яка я щаслива, яка я щаслива, що **пристала до спілки з ним!** [Булгаков 2006 (б), 340].

– ... Nein, das soll der Teufel begreifen! Der Teufel, der Teufel...

– ... **der Teufel begreift, was das ist**, und der **Teufel**, glaub mir, **wird alles arrangieren!**.. Ich bin so glücklich, ich bin so glücklich, dass ich **mit ihm in Geschäft bin!** [Bulgakov 2007, 453].

– No, only the devil knows what this is all about! The devil, the devil, the devil!

– ... **The devil does know what this is all about**, and believe me, the **devil will fix everything!**.. How happy I am, how happy I am that I **made that deal with him!** [Bulgakov 1997, 309].

У всіх перекладах було використано наявні в мові еквіваленти виразу **«чорт знає що таке»** (**«чорт знає, що таке»**, **«der Teufel begreift, was das ist»**, **«the devil does know what this is all about»**), які в усіх аналізованих мовах можуть виступати як у пряму, так і в переносному значенні.

У німецькому та англійському перекладах вирази додатково емоційно підкреслені. У німецькому перекладі – за допомогою слова **«begreifen»**. А в англійському – за допомогою **«does»**, хоча словник дає **«the devil alone knows»**, **«the devil knows what»**.

Переклад виразу **«вступать в сделку с чертом»** в українських перекладах звучить однаково **«пристати до спілки»**. А ось в німецькій, як і в англійській мовах, даний фразеологічний зворот відсутній. Тому, для відтворення перекладачі використали звороти нефразеологічного типу зі значенням «мати справи, ділові стосунки з ким-небудь»: **«mit jemandem ins Geschäft kommen»** та **«to make a deal with someone»**. Таке вживання нейтральних висловів у переносному значенні стало можливим завдяки прозорості значення вихідної одиниці й аналогічності дій, позначених російським фразеологізмом та німецьким і англійським висловами.

У наступному прикладі обігрується вислів **«сводит счеты»**.

В оригіналі текст звучить так:

«Но сегодня такая ночь, когда **сводятся счеты**. Рыцарь свой **счет оплатил и закрыл**» [Булгаков 2003, 450].

В українських перекладах:

«Але сьогодні така ніч, коли **квитуються рахунки**. Лицар свій **рахунок сплатив і закрит**» [Булгаков 2006 (а), 390].

«Та сьогодні така ніч, коли **зводяться рахунки**. Лицар свого **рахунка сплатив і закрит**» [Булгаков 2006 (б), 354].

У німецькому варіанті:

«Aber heute ist eine Nacht, in der **Bilanz gezogen wird**. Der Ritter hat seine **Rechnung bezahlt und abgeschlossen**» [Bulgakov 2007, 470].

В англійському перекладі:

«But tonight is the kind of night when **accounts are settled**. The knight **has paid his bill and closed his account**» [Bulgakov 1997, 322].

У німецькому перекладі як і в англійському гра слів не зберігається через використання різних виразів. Німецьке «**Bilanz ziehen**» має значення «**підбивати підсумки**», «**підсумовувати**» – тобто значно ширше значення за російське «**сводить счеты**». Таким чином, застосовується прийом генералізації.

Англійський переклад дає «**to settle accounts with smb**», що в переносному значенні буде «**квитатися з кимсь**». Але далі йде порушення цього ланцюжка через «**pay the bill**», яке несе пряме значення «**сплачувати рахунок**». Тобто російське «**счет оплатить и закрыть**» англійські перекладачі розбили на дві частини. У першій використали «**bill**», а в другому – знову «**account**». Повторення слова «**account**» в двох реченнях частково відтворює гру слів. Але все одно цей вибір не повністю ясний, адже англійський словник пропонує також «**pay an account**», яке має значення «**оплатити рахунок**».

Що стосується українських перекладів, то тут великих труднощів не виникало, адже українська має свої відповідники вислову «**сводить счеты**»: «**квитати рахунки**» та «**зводити рахунки**», які повністю відтворюють значення російської одиниці.

З наведених прикладів видно, що в українських перекладах використані переважно еквіваленти, адже спорідненість цієї мови з мовою оригіналу й авторський вибір фразеологізмів дають таку унікальну можливість точно передати зміст та форму оригіналу. Важчим було завдання німецького та англійського перекладачів. Вони намагалися знаходити мовні відповідники, використовувати калькування, генералізацію і застосували додаткові емоційні підкреслення.

Для відтворення гри слів необхідний творчий підхід перекладача. І тому на переклад буде мати вплив не тільки культура та мова на яку перекладають, а й особистість перекладача. Кожен перекладач художньої літератури має свій стиль, як і кожен письменник. А «Переклад є виявом найвищої дружби між письменником та перекладачем» [Рильський 1975, 4].

1. *Булгаков М.А.* Мастер и Маргарита // Булгаков М.А. Белая гвардия. Мастер и Маргарита. Повести. Рассказы. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2003. – С. 195-462.
2. *Булгаков М.О.* Майстер і Маргарита / Пер. з рос. М.А. Білоруса. – Харків: Фоліо, 2006 (а). – 415 с. 3. *Булгаков М.* Майстер і Маргарита / Пер. з рос. Ю. Некрутенка. – Львів: Кальварія, 2006 (б). – 432 с. 4. *Весь Булгаков в воспоминаниях и фотографиях.* – К.: Мистецтво, 2006. – 352 с. 5. *Письма, жизнеописания в документах.* – М.: Современник, 1989. – 576 с. 6. *Рильський М.* Мистецтво перекладу. – Радянський письменник. – К.: 1975, – 343 с. 7. *Bulgakov M.* Der Meister und Margarita / Übers. aus dem Russischen von Thomas Reschke. – 4. Auflage. – Sammlung Luchterhand, 2007. – 511 S. 8. *Mikhail Bulgakov* The Master and Margarita / transl. from Russian by Diana Burgin and Katherine Tiernan O'Connor. – Picador, 1997. – 367 p. 9. http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/KALAMBUR.html 10. http://en.wikipedia.org/wiki/The_Master_and_Margarita